

ELS CAMINS MEDIEVALS AL COLLSACABRA – I

Presentació

Cada camí té una funció. Cada camí porta a algun indret i tan sols la seva existència ja dona informació sobre el moment històric que es viu o s'estudia. Un camí que comunica diversos masos indica la seva contemporaneïtat, al menys en una etapa de la seva existència. Una carrerada mostra una importància remarcable de la ramaderia. D'altres, la seva nomenclatura ja explica la seva utilitat: camí moliner, camí misser...

A grans trets es pot dir que es poden distingir dos grans grups de camins: els que recorren tot el territori de Catalunya o parts importants, i els d'àmbit local que poden posar en contacte regions geogràfiques diferents, pobles, cases o fins i tot poden tenir la funció de permetre l'accés a camps, rius, boscos, etc.

Els de gran recorregut s'han d'entendre en el seu conjunt i, per tant, l'anàlisi d'aquests en el seu pas per una regió geogràfica, com el Collsacabra, mantindrà la mateixa servitud que la del conjunt. Mentre que, com és evident, els d'àmbit més local responen a necessitats de comunicació immediates i quotidianes entre assentaments humans o els seus serveis, que conviuen en èpoques determinades. Si tenim en compte que, en general, a cada època els assentaments es situen en zones on l'home pot adaptar el territori a les seves necessitats, aquest es desplaça per tal

de resoldre el problema principal de la seva existència. Així, unes vegades serà un refugi per protegir-se d'uns potencials enemics que es volen apropiat del seu territori o el seu mitjà de vida; d'altres, serà una economia agrària la que marcarà el lloc d'assentament. Però també és cert que, en zones on l'orografia del terreny aporta la cobertura de la majoria de les necessitats, com és el Collsacabra, els assentaments presenten un mínim de trasllat. D'aquesta forma es pot entendre com és que una part important dels camins tenen uns orígens molt remots i s'han seguit utilitzant de forma continuada.

A partir d'aquestes premisses, es començarà presentant les comunicacions al Collsacabra a l'època medieval analitzant la seva funció i es buscaran els seus precedents que ajudarà, tot plegat, a entendre l'evolució històrica d'aquesta zona.

Introducció

Per realitzar l'estudi de qualsevol tema emmarcat en un període històric és necessari conèixer-lo encara que sigui a nivell general, cosa que per a l'etapa medieval és imprescindible. Aquest període, que comença al s.v i acaba al xv, està marcat per una forta inestabilitat: primer per invasions externes i després pels enfrontaments entre la noblesa, a nivell intern. Al segle v les invasions germàniques dividiren i es repartiren l'Imperi Romà. A la península Ibèrica s'hi instal·laren els visigots. Posteriorment, al s.viii foren els sarraïns els que feren fora als visigots i s'hi quedaren ells. A la part del que serà la Catalunya Vella, que coincideix força amb la humida, a finals del s.vii i principis del s.ix, l'imperi europeu del moment, els carolingis, penetraren en el territori i s'hi aposentaren. Per tant no serà fins al s. x quan es podrà engegar la recuperació del país amb una millora econòmica i un model polític que, a causa de la debilitat de l'imperi carolingi, s'anirà forjant al voltant del casal de Barcelona: el Principat de Catalunya i el regne Catalanoaragonès al s.xii La implantació del feudalisme i el naixement d'institucions com les Corts o els Municipis marcaren l'aspecte

*Restes del castell de Fornils, a la vall del mateix nom, amb origen cap al segle X.
Foto: Assumpta Serra*

institucional. Un creixement econòmic tant en l'àmbit rural, amb petits excedents agraris i ramaders, com a l'artesanat en el món urbà i, per tant, una progressiva implantació del mercat local o el comerç exterior, foren les característiques d'una economia en progrés fins al s.xiii. Economia que es veié trasbalsada per la crisi del sistema feudal que arrossegà el demogràfic i el social des de principis del segle XIV fins a finals del XV. Aquest petit recorregut històric permetrà entendre, per exemple, la diferència entre públic i privat o senyorial o les raons pel manteniment d'un tipus de camins i l'aparició d'altres tenint en compte la seva finalitat.

Dit això, cal tenir present que en general, legalment, les muntanyes, les valls, els rius o els camins... pertanyen a l'Estat i, per tant, són d'ús públic i és competència dels representants de l'Estat el seu manteniment, vigilància i protecció dels usuaris. Això fou així a l'època romana, visigoda i carolíngia, quan es mantenia el concepte d'Estat. Però, a partir del segle XI quan l'imperi carolingi ha desaparegut com a tal i a la Catalunya carolíngia es forma el feudalisme com a forma política i social, el model d'Estat comença a trontollar. El primer problema fou la fragmentació de Catalunya en comtats que tenien el mateix *status* polític. Tot i que el casal de Barcelona va aconseguir ser reconegut com l'aglutinador de tot el territori, no n'assolí la plena autoritat, de tal forma que no tenia poder real en tots els comtats o en territoris senyorials o eclesiàstics fruits de la paulatina fragmentació del poder, tan característic del feudalisme. La definició que es coneix per feudalisme ja il·lustra sobre el seu contingut: "Es coneix com a feudalisme aquell sistema que es basa en la usurpació del poder de l'Estat i l'utilitza en benefici propi, per part d'un grup que l'aconsegueix per la possessió de les armes".

Serà a partir del segle XII quan es donen les condicions per tal que el casal de Barcelona s'erigeixi com a representat de l'autoritat en

tot el territori de Catalunya. Amb la unió amb Aragó, l'autoritat reconeguda com a rei i el reconeixement del Dret romà com a model legal a seguir, foren algunes de les circumstàncies que afavoriren aquest desenvolupament.

Tot i que hi ha diverses opinions, una de força acceptada és la que considera que el primer grup de lleis que conformen els "Usatges de Barcelona" pertanyen a l'època de Ramon Berenguer I, cap al 1060. D'aquestes es diu que tenen: "...una importància política realment extraordinària: hi és establerta la primacia de la potestat política dels comtes de Barcelona, i s'hi fa palès l'elevat concepte que Ramon Berenguer tenia de les seves atribucions i de la seva missió directora... S'hi estableix la potestat legislativa, la potestat judicial i la potestat executiva; el poder militar; el domini eminent del Príncep sobre castells, els camins i els béns d'aprofitament comunal; els deures de protecció i fidelitat vers els qui estan sota l'autoritat comtal..."¹ Tal com queda de manifest, el comte tenia autoritat sobre tots els camins, però mai fou efectiva atès que els senyors, a poc a poc, gairebé aconseguiren plena potestat, de fet, sobre els territoris que estaven sota la seva jurisdicció i, per tant, també sobre els camins. Aquest fet fou molt important quan el senyor feudal o els seus "fidels" assaltaven els pagesos, mercaders o eclesiàstics i davant les autoritats reials es refugiaven en territoris senyorials on no hi podien entrar els dits agents. No és d'estranyar, doncs, que els comtes-reis al llarg de tota l'etapa medieval s'esforcin per aconseguir recuperar el poder i actuar amb autoritat davant les arbitriïtats dels senyors feudals. Per això, R. d'Abadal, repassa algunes de les situacions legals en què al rei se li amputava l'autoritat en aquest tema:

"A les Corts de Cervera del 1202, el rei, atenent una petició dels barons, és obligat a acceptar que no atorgarà el salconduit a cap vassall d'un tercer sense voluntat i llicència del senyor respectiu..."

ARTICLES I PRODUCTES DE NETEJA
DROGUERIA
VENDA AL MAJOR

Josep Verdguer Farrés

Ctra. de Sant Bartomeu, 52 - Tel. 93 886 08 23 - 08503 GURB

Restaurant

COLL DE CONDREU

Ctra. Vic-Olot

Tel i Fax 972 44 43 19

17166 SUSQUEDA (Girona)

“A l'època de Pere II, quan el rei, el 1283, haurà de suportar, a les Corts de Barcelona, la gran ofensiva de l'estament militar, hom aclarirà, encara, que en cas que s'esdevinguin violències entre homes que pertanyen al territori d'un castell, el veguer reial no hi podrà intervenir a títol de pau i treva... l'afer correspon al senyor del lloc que es tracti.”

“...pel que fa a l'article d'aquella pau (la de 1228) mitjançant el qual Jaume I decretava l'aplicació de la pena de lesa majestat als violadors de camins públics, les Corts de 1283 resolen d'abrogar-lo i de substituir-lo per l'article dels Usatges que fa referència a la matèria, ja que aquella pena és gravíssima...” Es pot concloure, doncs, com queda de manifest cap a la segona meitat del segle XIV “El rei no es pot moure amb llibertat, pel que fa a la política interior i en teoria, sinó dintre el sector reial, que és una tercera part escassa del país; a la pràctica, tanmateix, és mediatitzat fins i tot dins aquest sector a causa de les organitzacions municipals urbanes.”²

Si bé legalment els bens públics pertanyen a l'Estat, les infraestructures les feien i mantenien altres institucions com els municipis (a partir del segle XIII que és quan comencen a funcionar) o l'església. El manteniment dels camins estigué, gairebé sempre, en mans dels municipis i la majoria dels ponts foren costejats pels fidels que pagaven a través de l'església. Per tal d'aconseguir aquesta inversió, l'església concedia indulgències a qui hi participava o bé en treball o bé en donacions en espècie o en metàl·lic. D'aquesta forma es coneix el moment de la construcció d'aquests ponts ja que a la documentació eclesiàstica queden registrades les donacions dels fidels per a aquestes obres. Per exemple sabem que el pont de Sau es construeix entre finals del segle XIV i principis del XV ja que en la documentació del poble de Tavertet (que és una de les més completes que es conserva) d'aquests anys, se'n fa ressò d'aquesta manera: “En relació amb aquesta

obra, comptem amb un acta de reunió celebrada per la universitat de Sau, el 8 d'abril de 1397, en què es tractà de la interrupció de la construcció del pont. Es nomenà procurador en Pere Vila perquè recollís almoines, deixes, llegats, vots, promences, confraries i altres caritats, i demanar indulgència dels Bisbes de Vic, Girona i altres prelats”.

Aquestes obres, però, eren molt laborioses i costoses, de manera que sovint s'interrompien abans d'estar completament acabades. Encara el 28 d'agost de 1439, el Vicari General del Bisbe, Jordi d'Ornós, despatxava lletres als encarregats de l'església de la diòcesi vigatana perquè rebessin i ajudessin els almoners autoritzats per recollir quantitats destinades a l'acabament del pont, incitant a fer-hi jornals, i concedint quaranta dies de perdó als qui, penedits i confessats, contribuïssin a tan bona empresa.³

Divisió del territori al Collsacabra en senyorijs a l'època medieval i la relació amb la seva morfologia

Les quatre famílies senyoriales més importants de la zona, a partir del segle X, es dividiren el territori de la següent forma:

- El sector de Falgars pertanyia als senyors de Castelló d'en Bas, per tant, la seva relació amb el Collsacabra serà per la part superior del cingle. Aquesta família acabarà fusionant-se amb la branca dels Castlans de Cabrera.
- El primitiu castell de Fàbregues, anterior al segle X, dominava tota la part superior del pla de l'Agullola, la part de l'actual església de Sant Joan i fins a sota Rajols i l'Avenc, mentre que en la part inferior comprenia les Donades, la vall de Sant Martí de Cantallops fins al Ter i fins a la vall de Tavertet. D'aquell castell es formaren el castell de Fornils i el de Rupit, a partir del segle X.
- El castell de Fornils, situat sota la vall, dominava el sector del Far i també en depe-

nia la vall de Sant Martí de Cantallops fins al Ter, on sembla que es trobava el Forn que donà nom a Fàbregues.

- El castell de Rupit té l'emplaçament en un lloc elevat des d'on domina el curs del riu. La seva funció primera fou el control sobre la producció que generaven els molins i els conreus. Absorbí aquesta part corresponent al castell de Fàbregues i també tenia sota la seva "protecció" la part del castell de Tavertet i el de Sorerols. Posteriorment els dos castells estigueren sota el domini del mateix senyor i el territori es reconegué com el del castell de Rupit i el de Fornils, o sigui que dominaven tant la part superior com la de les Donades.

- El castell Cornil també és dels primitius, anterior al segle x, i dominava la part superior dels cingles de Tavertet i la vall de Sau. D'aquest castell es formaren el castell de Tavertet i la roca de Sau corresponents a dues branques de la mateixa família.

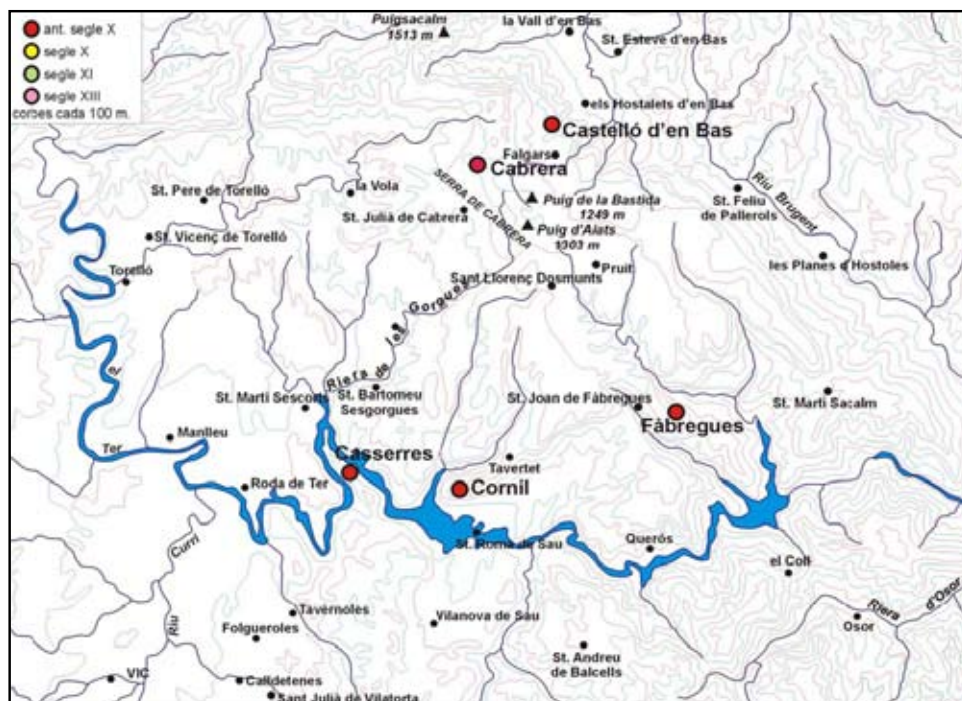
- El castell de Casserres és l'altre castell anterior al segle x. Domina la part inferior del Collsacabra o la plana on es situà Sant Martí Sescorts i la part del Ter com Sant Vicenç Sarriera.

- Del castell de Cabrera se'n tenen notícies a partir del segle x. Dominava la part de sota el cingle com Sant Julià de Cabrera i Santa Maria de Corcó fins a Sant Martí Sescorts. D'aquesta primera divisió es formaran dos grans termes castrals habitats per dues de les famílies vescomtals destacades de Catalunya com els Cabrera i els vescomtes de Cardona. Els primers dominaren la part alta i més "planera", mentre que els segons es situaren a la part dels cingles de Sant Joan de Fàbregues i de Tavertet, tant la part immediatament superior com les seves valls. Aquesta divisió no és fortuïta sinó que respon a la morfologia del terreny, i per tant també influeix en les comunicacions.

En el territori del castell de Cabrera hi transcorre la via "Francisca" i en el dels castells de Fàbregues i en el de Cornil la comunicació va de sobre els cingles cap a les valls recorregudes pel riu Ter. Així, la relació d'aquesta zona amb l'exterior del Collsacabra s'efectua

a través de la vall dels rius, principalment del Ter, tal com solia passar entre les civilitzacions més antigues, com ara els ibers.

Tal com es diu, les comunicacions d'aquest últim territori uneixen la part superior dels cingles, com el pla de l'Agullola de Fàbregues o el pla del Castell, de Tavertet, amb les valls. En aquests dos indrets existia un poblament anterior: els ibers a Tavertet, on encara es conserva una part de la muralla, i al pla de l'Agullola es trobà ceràmica romana. En aquesta zona hi consta el Camp-sa-l'arca en

documentació del segle x i, per tant, ens situa un poblament anterior. Tot plegat ens indica que aquests castells, anteriors al segle x, adoptaren una organització territorial establerta ja des de l'antiguitat.⁴ (mireu el mapa)

Assumpta Serra i Clota

NOTES

1.- J. ROVIRA I ERMENGOL: *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*, Ed. Barcino. Barcelona, 1933, p.22

2.- R. D'ABADAL: *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*, Ed. 62. Barcelona, 1972, pp.76-78 i 133.

3.- A. SERRA I CLOTA: *La comunitat rural a la Catalunya Medieval: Collsacabra (S.XIII-XVI)*, Ed. Eumo. Vic, 1990, p.269.

4.- Segons el mapa 1 d'Osona dels jaciments des del Paleolític fins a la 1a. Edat del Ferro, publicat a *Història d'Osona*, Eumo, 1984, p.30, hi consten jaciments de l'Edat del Bronze com les Pixarelles, Collsavenc o sepulcres megalítics com el de Camp-sa-l'arca o els de Rajols.